

NINA • NIKU

FAKTA

Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning er et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen miljøvernforskning. Stiftelsen har ca. 210 ansatte (1994) og omfatter NINA - Norsk institutt for Naturforskning og NIKU - Norsk institutt for kulturminneforskning. FAKTA-ark gir populariserte sammendrag av publikasjoner fra stiftelsen.

Nr. 25 — 1995

Bunnmateriale og maleteknikk

Bunnmaterialet i alle maleriene er velbrukt/utslitt linnev. Hver bonad består av en varierende mengde sammensydde vevdeler, der spesielt slitte områder og hull er blitt dekket over med sydde eller påklistrede lapper av forskjellig størrelse og tråttetthet.

Lerretene kan være limdrenket for å isolere bunnmaterialet fra malingen. Bruk av grundering er ikke påvist. Malinglagene er tynne og opake.

Form, farge og volumbeskrivelse er stort sett utført i beskrivende penselstrøk som avsluttende konturering. Muligens har det vært benyttet noe sjablon.

Det ser ut til å være benyttet en relativt sparsom mengde pigmenter, tilsynelatende hovedsakelig jordfarger; gul, rød, brun, sort og hvit.

Bindemidlet er i hovedsak basert på animalsk lim.

Rygnestadloftet, Valle i Setesdal: Tekstilmalerier fra 1500-tallet konserveres

Rygnestadloftet ble bygget mot slutten av 1500-tallet. Det er i dag fredet - også på grunn av sitt unike, autentiske interiør i loftets andre etasje, der blant annet fem bonader (tekstilmalerier) fra samme århundre fyller all tilgjengelig veggplass.

Bonadene har vært spikret direkte mot tømmerveggene som veggtepper, og de fleste er det fortsatt. Flere av dem dateres til tiden før og omkring reformasjonen, og er derfor automatisk fredet som middelaldergjenstander.

Målet for NIKUs konserveringsprosjekt har vært å undersøke og konservere bonadene, og evaluere oppbevaringsforholdene i Rygnestadloftet med tanke på den videre bevaring.

Originalt materiale og original maleteknikk, og den konserveringsbehandlingen som bonadene ble utsatt for i 1930-årene, har gjort konserveringsoppgaven særlig utfordrende, og har begrenset muligheten for å utføre tiltak som ellers ville vært ønskelige.

Limfargeteknikken regnes som lite holdbar, både fordi limet brytes ned relativt raskt og fordi det kan løses umiddelbart ved kontakt med fuktighet/vann.

Motivene på bonadene er stort sett hentet fra Bibelen. Her sees bonadmaleriet «Susanna i badet» etter restaureringen 1994/95. Motivet er hentet fra Det gamle testamente.

Foto: ARVE KJERSHEIM

På bakgrunn av bonadenes sterkt hygroskopiske karakter og faren for bl.a. muggdannelse i både originalt og sekundært materiale, bør de oppbevares under kontrollerte klimatiske forhold som forhindrer fremvekst og videreutvikling av mugg. Tidligere vannlekkasjer på loftet har ødelagt både tekstil og malte motiver, og kan være årsak til muggsopp i en av bonadene.

Klimaet bør være stabilt på 45-55 % RF. Temperaturen bør ikke overstige + 18° C. Belysningen må begrenses. Bonadene må sikres mot tilfeldig berøring, tyveri og brann. Et par av bonadene bør ikke lenger utstilles hengt på vegg, men mest mulig lig-

Oppbevaring under kontrollerte klimatiske forhold

gende, slik at hele veven blir støttet.

Klimamålinger i Rygnestadloftet viser at forholdene er meget stabile, men RF har en altfor høy gjennomsnittsverdi (70 %) i forhold til mulig

risiko for muggdannelse i stivelsesklisteret. Lysforholdene er konserveringsmessig gode (det kommer bare lys inn i loftet når døren er åpen). Rommet er så lite og trangt at bonadene er nødt til å henge på veggen og innen rekkevidde for hvem som helst.

Eneste sikring av inventaret er den forsiktigheten som de besøkende utviser i turistsesongen. Brann- eller tyverisikring er ikke kjent. Det anbefales at bonadene ikke tilbakeføres til Rygnestadloftet under disse forhold. Samtidig blir det foreslått å gjennomføre et mindre prosjekt for å utrede effekten av forholdene på materialet, og mulige tiltak for å gjenetablere loftets historiske interiør.

Bonadene ytterligere svekket i de senere år

Nye skader og tap av bemaling har ytterligere svekket bonadene i løpet av de siste 60 årene. Samtidig som en noe brutal konserveringsbehandling i 30-årene uten tvil sikret bonadene deres fortsatte eksistens, la den også grunnlaget for nye skader og nye konserveringsproblemer. Bonadene ble den gang behandlet med stivelsesklister. Dette har bl.a. gjort hver bonad ekstremt hygroskopisk og har vist seg å danne grobunn for muggvekst i hele materialet under spesielle, særlig fuktige forhold. Det har ikke vært mulig å fjerne klisteret foreløpig. Valg av grad og metode for konservering og restaurering har primært basert seg på bonadenes bevaringstilstand og verdi som historiske dokumenter. Man har i liten grad foretatt inngrep for å øke formidlingsverdien. De utførte tiltakene kan derfor betegnes som en minimumsløsning og har bestått i følgende:

- Tørr rengjøring av for- og baksider.
- Konsolidering av fargelag med størlim (alle minus Den heraldiske bonad).
- Fjerning av mest mulig overskytende stivelsesklister fra kantene
- Kantforsterkning.
- Retusjering av sekundær vev.
- Fjerning av rustflekker etter gamle spikre.
- Utskifting av spikre.
- Forbedring av montering.

Stor antikvarisk verdi

Rygnestadloftet er fredet ifølge Lov om Kulturminner. Fredningsbestemmelsene omfatter også inventaret. Her er flere elementer automatisk fredet, fordi de er datert til tiden før eller omkring 1537 (året for innføringen av Reformasjonen i Norge).

Loftets andre etasje er 11 m² og inneholder flere typer gjenstander og tekstiler. De antikvarisk mest interessante er de fem bonadsdelene, og et par trykte tekstildeler.

Bonadene har verdi som kilde for historisk forskning, både som typer, motiv, materialbruk og teknikker, sekundære inngrep og nedbrytingsprosesser.

Et særsyn i profanbygg

Bonadenes historie i Norge er dokumentert knyttet til Rygnestadloftet i nærmere 400 år. De fleste enkeltgjenstander fra middelalderen finnes i dag bevart i forskjellige museums-samlinger eller i kirker. Det er et særsyn å finne 1500-talls malerier i

Rygnestadtunet i Valle kommune i Setesdal ble bygget i andre halvdel av 1500-tallet. Bygningene tilhører Setesdalsmuseet.

Foto: RIKSANTIKVAREN

limfargeteknikk som deler av det faste inventar i et samtidig profanbygg; det har derfor stor antikvarisk verdi å bevare delinventaret og interiøret mest mulig intakt på stedet.

Flamsk opprinnelse

Motiv- og materialbruk er enestående i Norge når det gjelder 1500-talls maleri. Bonadene har muligens flamsk opprinnelse, og som typer er de i dag visstnok sjeldne også i Nederland og Belgia.

To tekstiltrykk er foreløpig ikke undersøkt eller konserverert.

Gjenstandene

Prosjektet har omfattet følgende gjenstander fra Rygnestadloftet:

1. Bonadsmaleri, motiv: De 10 bud - delt i to, datert ca. 1540.
2. Bonadsmaleri, motiv: Susanna i badet, datert ca. 1570.
3. Bonadsmaleri, motiv: Ester og Ahasverus, datert ca. 1570.
4. Bonadsmaleri, motiv: Heraldikk, datert ca. 1550.

Stoffet er hentet fra

NIKU Fagrapport 001

Grete Gundhus, Randi Gjertsen, Gunnel Andersson:

«Malte 1500-talls bonader i Rygnestadloftet, Valle i Setesdal. Presentasjon av et konserveringsprosjekt».